

## **СТАНОВИЩЕ**

от проф. днк Мария Антонова Шнитер

за дисертационен труд

за придобиване на ОНС „доктор“

в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки. Професионално направление: 3.1. Социология, антропология и науки за културата Научна специалност: „Науки за културата“

Автор: ТОТКА ПЕТРОВА ГРИГОРОВА

Тема: МЕЖДУ СВЕТЛИНАТА И СЛОВOTO – АРХАНГЕЛСКИТЕ ОБРАЗИ В ИКОНОГРАФИЯТА

Научен ръководител: доц. дин Димо Чешмеджиев

Със заповед Р-33-2104/29.05.2017 съм определена за член на научното жури по указаната процедура.

### **Общо представяне на процедурата и докторанта**

Познавам Тотка Григорова доста преди да бъде зачислена като редовен докторант към катедра „Етнология“. Нейната целеустременост и упоритост, както и проявеният интерес към информации и научни подходи извън първоначалния ѝ академичен „бекграунд“ привлече вниманието ми, затова не се изненадах, когато тя направи следващата крачка в търсенето на реализация и се зае с нелеката задача да премине от „практиката“ към „теорията“ на правенето на култура.

#### **1. Актуалност на тематиката**

Избраната тема е интересна и макар многократно през годините да е ставала обект на задълбочени изследвания, в дисертацията се срещаме с умело формулирани въпроси и прецизно насочване на „изследователската оптика“, което дава възможност да бъде направен оригинален принос в науките за културата.

#### **2. Познаване на проблема**

Докторантката демонстрира добро познаване на научната литература. Библиографията към работата ѝ, включваща внушителните 403 заглавия (огромната част от тях на български), представлява сама по себе си принос – това е прецизен обзор на направеното дотук в изследваната област, възоснова на което Т. Григорова ще добави собствената си гледна точка. Като уместна оценявам идеята критичният коментар върху научната

традиция да бъде органично „вграден“ в съответните глави на изследването, вместо да се откъсне от съдържателния си контекст.

### **3. Методика на изследването**

Сложно формулираното заглавие на дисертацията (което, както самата Григорова признава, „би могло да изглежда по-подходящо за поетична творба, отколкото за научен труд“) естествено предполага прилагането на разнородни подходи, характерни за екзегетиката, семиотиката, изкуствознанието, историята и т.н. Техният подбор е адекватен и дава възможност научното изследване да се положи в пресечната точка на различните науки, осигурявайки по този начин по-голяма плътност и убедителност на направените изводи.

### **4. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите**

Дисертацията се състои от увод, три глави, заключение, библиография и приложения. **Първата глава** дефинира използваните извори и източници, както и основните понятия в англологията; след това са проследени старозаветните и новозаветните топоси, за да се стигне до обобщена характеристика на структурата и функциите на ангелските персонажи. Тук бих препоръчала да се обърне внимание не толкова на енциклопедичните статии (като алтернатива на Светото писание! – с. 23), колкото на изключително детайлните дебати относно естеството на ангелите, които могат да се открият както в юдейската тълкувателна литература, така и в християнското богословие; още повече, че по-нататък в текста докторантката се позовава именно на тях, а не на енцикопедиите.

**Втората глава** – „Иконографски традиции на ангелските образи в българското изкуство до Освобождението“ предлага хронологично организиран обзор на изображенията на безплътните сили в български храмове, като поставя акцент върху църкви и манастири, чийто патрон са един или повече ангели, както и върху появата на сцени от архангелския цикъл в други храмове. Прегледната класификация, умелото боравене с огромен корпус вторична литература и последователното проследяване на избраната посока на анализ, както и обемът (120 страници) превръщат тази част от дисертацията в самостоятелен научен принос, въпреки че тук практически липсва непозната досега информация. Може би в стремежа си да бъде докрай прецизна, докторантката се връща отново и отново към едни и същи храмове/манастири, за да коментира отделните слоеве на „културния палимпсест“ според времето на създаването им (напр. за стенописите в Бачковския

манастир се говори на 6 различни места в тази глава); струва ми, се, че читателят би бил улеснен, ако обзорът беше подреден не само хронологично, но и „географски“.

**Третата глава** съдържа безспорно най-сериозните научни приноси на дисертацията. В нея авторката подлага на обстоен анализ стенописите в дванадесет български храма, изградени и живописвани след Освобождението. Анализът е положен в контекста на сложните отношения на взаимни влияния (и естетически, и политически) между българското и руското православно изкуство. Направените тук изводи са убедителни и се основават в огромна степен на собствени теренни проучвания. Голяма част от описаните в тази част стенописи за първи път стават обект на толкова задълбочен научен интерес, а цялостното им обглеждане в контекста на следосвобожденската българска действителност води до (не)очаквано интересен резултат. Струва ми се, че дори само тази част от работата би била достатъчна за присъждането на ОНС „доктор“; препоръчвам тя да бъде доразвита и публикувана. **Обобщението** към тази глава ясно показва, че докторантката е достигнала до необходимата научна зрелост и има самочувствието да формулира собствени, убедително обосновани изводи. Такива са разбирането за отдалечаването на църковното изкуство от литургичното действо (*„В многократното изобразяване на ангели и архангели може да се открие опит за компенсация на отдалечаването на църковното изкуство от основното му предназначение като част от храмовото пространство – да предаде литургичното действо в образи и символичната представата за присъствие на небесния свят на земята.“* – с. 282) и за опита това да бъде компенсирано чрез „очовчаването“ на ангелите (*„Примерената съдържаност на византийските композиционни схеми, сведена почти до знак, наситен с религиозен мистицизъм, е заменена от триизмерни, материални образи, изразяващи силни човешки емоции.“* – с. 283)

**ЗаклЮчението** кратко и балансирано обобщава направените в процеса на работата изводи.

## **5. Автореферат**

Авторефератът отговаря на формалните и съдържателни изисквания и съответства на текста на дисертацията.

## **6. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати**

Преди да завърша, ще ми се да предложи на Тотка Григорова една идея за бъдещо изследване, което разбира се не би трябвало да омаловажи направеното дотук. Както е известно, преходът от „символично“ към „повествователно“ църковно изкуство в

католическата традиция настъпва векове по-рано и дава изключителни резултати. По времето, с което се занимава дисертацията (края на XIX и началото на XX век), в западна Европа протича обратен процес – изкуството на модерна е силно привлечено от ангелската тематика, при това по-скоро в посока на отгласване от бързивото описателство към абстрактния мистицизъм. Доколко тези процеси биха могли да имат някакви отзвучия в православната стенопис и ако не, то каква е причината за това (освен конфесионалните различия)?

Ще повторя, че представената за защита дисертация отговаря на и дори надхвърля изискванията на ЗРАСРБ и Правилниците на ПУ и ФИФ. За изследователите на църковното изкуство тя ще представлява незаобиколим жалон в бъдещите им научни търсения. Убедено препоръчвам на почитаемото научно жури да присъди на Тотка Петрова Григорова Образователната и научна степен „доктор“ в научната специалност „Науки за културата“, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, Област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки.

20. 06. 2017 г.

Проф. днк Мария Шнитер